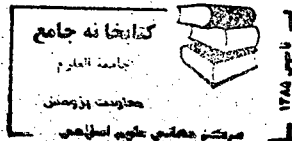


مرکز جهانی علوم اسلامی  
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

## مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی



# تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی آنمه علیه السلام

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد  
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: محمد حسین مظفری

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین آقای محمد دشتی  
استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین آقای عبدالمجید ناصری

اسفندماه ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۹۱۸

تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه، به عهده

نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلاشکال

است، نشر آن در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز

جهانی علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

### تقدیر و تشکر:

از مدیریت محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و کلیه مسئولین دست اندرکار که بستر مناسبی را جهت تحقیق و پژوهش طلاب فراهم آورده‌اند و همچنین از زحمات بی‌شائبه استادان گرانقدر حجج اسلام آقایان دکتر محمد دشتی (راهنما) و عبدالمجید ناصری (مشاور) که در تمام مراحل تدوین این رساله با دقت و تأنی، کمال هدایت خویش را نسبت به این جانب، مبذول داشته‌اند، صمیمانه تقدیر و تشکر می‌نمایم.

امید است تلاش‌های این جانب و همه آن بزرگواران مقبول درگاه احدیت واقع گردد.

اهداء:

به ساحت مقدس پیامبر خاتم ص و ائمه  
معصومین ع که در راه نجات بشریت از ظلمت  
جهل همواره کوشیدند.

## چکیده:

موضوع مورد تحقیق در این رساله «تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی ائمه علیهم السلام» است، و مسأله آن این است که تقیه چه نقشی در سیره سیاسی و اجتماعی امامان معصوم علیهم السلام داشته است؟ به این معنی که رعایت تقیه تحت چه شرایطی و به چه میزان مشی سیاسی و اجتماعی ائمه علیهم السلام را تحت تأثیر قرار داده و ایشان را به عقب نشینی تاکتیکی در برابر خصم واداشته است؟

سؤال‌های فرعی تحقیق عبارتند از:

۱. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام علی علیه السلام چگونه بوده و در این زمینه، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی آن حضرت داشته است؟
۲. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام حسن علیه السلام و روزگار امام حسین علیه السلام چه بوده و در این شرایط، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی داشته است؟
۳. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام سجاد علیه السلام چگونه بوده و در این اوضاع، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی آن بزرگوار داشته است؟
۴. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر روزگار صادقین علیهم السلام از چه قرار بوده و در این وضعیت، تقیه چه نقشی در سیره سیاسی و اجتماعی آن دو امام معصوم علیهم السلام داشته است؟
۵. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر دوران امام کاظم علیه السلام چگونه بوده و در این شرایط، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی آن حضرت داشته است؟
۶. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام رضا و امام جواد علیهم السلام از چه قرار بوده و در این شرایط، تقیه چه تأثیری در خط و مشی سیاسی و اجتماعی ایشان داشته است؟
۷. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر عسکریین علیهم السلام، چگونه بوده و در این زمینه،

تقیه چه نقشی در سیره سیاسی و اجتماعی آن دو امام معصوم علیهما السلام بر جای گذاشته است؟ فرضیه این پژوهش که در واقع می‌توان آن را پاسخ بدوی به همه سؤال‌های فرعی دانست این است که: ائمه علیهم السلام دارای مکتب و آرمان سیاسی و اجتماعی خاصی بودند که در راه عینیت بخشیدن به آن به عنوان یک وظیفه الهی نهایت سعی و تلاش خود را مبذول داشته و از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کردند؛ لکن آنگاه که شرایط سیاسی و اجتماعی مساعد نمی‌گردید و نیروهای مخالف سد راه ایشان می‌شدند، به گونه‌ای که اصرار ورزیدن به ایده و آرمان خود جز به پیروزی مطلق خصم و تحمّل ضرر و زیان جبران‌ناپذیر جبهه حق منتهی نمی‌شد؛ «تقیه» می‌کردند و در مقام عمل اقدامی علیه خصم انجام نمی‌دادند و حتی گاه از ابراز مواضع و دیدگاه سیاسی خود نیز به صورت علنی ابا می‌ورزیدند.

اتخاذ چنین موضعی از سوی امامان معصوم علیهم السلام که معقول‌ترین و منطقی‌ترین گزینه برای ادامه حیات سیاسی در آن شرایط بود، نه به معنای همسویی با نظام حاکم، بلکه در واقع نوعی تغییر تاکتیک علیه حاکمیت، به منظور رسیدن به اهداف مورد نظر خویش محسوب می‌شد، چنانکه فعالیت‌های بنیادین و دراز مدت ائمه علیهم السلام نظیر تربیت شاگرد، ترویج مکتب اهل بیت علیهم السلام و حمایت از جنبش‌های مکتبی تحت پوشش تقیه گواه صدق این مدعاست. کلید واژه‌های این پژوهش عبارتند از: «تقیه»، «سیره»، «سیره سیاسی و اجتماعی» و «ائمه علیهم السلام».

## فهرست مطالب

.....	تقدیر و تشکر:	.....
.....	اهداء:	.....
.....	چکیده:	.....
.....	مقدمه	.....
.....	الف - تبیین مسأله	.....
.....	ب - سؤال اصلی و سؤال‌های فرعی تحقیق	.....
.....	ج - فرضیه‌های تحقیق	.....
.....	د - اهداف تحقیق	.....
.....	هـ - ضرورت تحقیق	.....
.....	و - پیشینه تحقیق	.....
.....	ز - روش تحقیق و گردآوری اطلاعات	.....
.....	ح - مشکلات تحقیق	.....
.....	ط - سازماندهی تحقیق	.....
.....	ی - نگاهی به منابع	.....
.....	ک - تعریف واژه‌های کلیدی	.....
.....	۱. تقیه	.....
.....	۲. سیره	.....
.....	۳. سیره سیاسی و اجتماعی	.....
.....	۴. ائمه	.....



## فصل اول: کلیات

۱۱	۱. مفاهیم تقیّه
۱۱	۱-۱. معنای لغوی تقیّه
۱۱	۲-۱. معنای اصطلاحی تقیّه
۱۳	۳-۱. معنی مورد نظر
۱۴	۲. شرایط تقیّه
۱۴	۳. اقسام تقیّه
۱۵	۱-۳. تقیّه واجب
۱۵	۲-۳. تقیّه مستحب
۱۵	۳-۳. تقیّه مباح
۱۶	۴-۳. تقیّه مکروه
۱۶	۵-۳. تقیّه حرام
۱۶	۴. فلسفه تقیّه
۱۷	۱-۴. حفظ دین
۱۷	۲-۴. حفظ جان
۱۷	۳-۴. حفظ مال
۱۸	۴-۴. حفظ آبرو
۱۸	۵-۴. ایجاد توسعه برای شیعیان
۱۹	۶-۴. حفظ وحدت مسلمانان
۲۰	۵. تقیّه در سیره انبیاء سلف
۲۲	۶. تقیّه در سیره پیامبر ﷺ
۲۴	برآیند فصل اول

فصل دوم: تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام علی علیه السلام

۲۶	درآمد
۲۹	۱. امام <small>علیه السلام</small> و چالش‌های عصر ابوبکر
۳۰	۱-۱. ماجرای سقیفه و غصب خلافت
۳۲	۲-۱. موضع‌گیری امام <small>علیه السلام</small> در برابر جریان سقیفه
۳۲	۲-۱-۱. در تکاپوی نیرو و اتمام حجت
۳۳	۲-۱-۲. فقدان نیروی حمایتگر
۳۴	۲-۱-۳. بیعت از سر ناچاری
۳۹	۲-۱-۴. تقیه تنها گزینه معقول
۴۳	۲. امام علی <small>علیه السلام</small> و حاکمیت عمر
۴۴	۲-۱. موضع امام علی <small>علیه السلام</small> در برابر حاکمیت عمر
۴۶	۳. امام علی <small>علیه السلام</small> و خلافت عثمان
۴۶	۳-۱. مشی حکومتی عثمان
۴۸	۳-۲. انتقادات نسبت به خط مشی سیاسی عثمان
۵۰	۳-۳. موضع امام علی <small>علیه السلام</small> در برابر عملکرد عثمان
۵۰	۳-۳-۱. تقیه نسبت به اصل خلافت
۵۱	۳-۳-۲. انتقاد نسبت به عملکردها
۵۲	۳-۳-۳. حمایت از منتقدان سیاسی
۵۵	۴. سیاست‌های امام پس از خلافت
۵۷	۴-۱. امام <small>علیه السلام</small> و ناکثین
۵۸	۴-۲. امام <small>علیه السلام</small> و قاسطین
۶۲	۴-۳. امام علی <small>علیه السلام</small> و مارقین (خوارج)
۶۵	برایند فصل دوم

فصل سوم: تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی حسین علیه السلام

۱. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر دوران امامت امام مجتبی علیه السلام ..... ۶۸
- ۱-۱. امام حسن علیه السلام و معاویه ..... ۶۸
- ۲-۱. شخصیت معاویه ..... ۶۹
- ۳-۱. موقعیت معاویه و هوادارانش ..... ۷۳
- ۴-۱. موقعیت اردوگاه امام حسن علیه السلام ..... ۷۴
۲. تقیه در سیره امام حسن مجتبی علیه السلام ..... ۷۵
۳. اهداف امام مجتبی علیه السلام از فرایند صلح ..... ۷۷
- ۳-۱. حفظ خون خود و اهل بیت علیهم السلام و معدود یاران مخلصش ..... ۷۷
- ۳-۲. الزام معاویه به اداره جامعه براساس کتاب و سنت نبوی صلوات الله علیه ..... ۷۹
- ۳-۳. بازداشتن معاویه از سب امیرالمؤمنین ..... ۸۰
- ۴-۳. بازگرداندن خلافت به جایگاه خود در آینده نزدیک ..... ۸۱
۴. فعالیت‌های سیاسی و فکری امام حسن علیه السلام ..... ۸۱
۵. تفاوت عصر امام حسن علیه السلام با عصر امام حسین علیه السلام و پاسخ یک شبهه ..... ۸۳
۶. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام حسین علیه السلام ..... ۸۵
۷. مواردی از تقیه در خط مشی سیاسی و اجتماعی امام حسین علیه السلام ..... ۸۸
- ۱-۷. هم سوئی امام حسین علیه السلام با امام حسن علیه السلام در ماجرای صلح ..... ۸۸
- ۲-۷. پای بندی به پیمان صلح پس از شهادت امام حسن علیه السلام ..... ۸۹
- ۳-۷. برخورد تقیه‌آمیز با حاکم مدینه ..... ۹۰
۸. مبارزات سیاسی و فرهنگی امام حسین در عصر معاویه ..... ۹۱
- برایند فصل سوم: ..... ۹۵

### فصل چهارم: تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام سجاد علیه السلام

- ۹۷ ..... ۱. نگاهی به شرایط سیاسی و اجتماعی دوران امام سجاد علیه السلام
- ۱۰۱ ..... ۲. امام سجاد علیه السلام و یزید
- ۱۰۴ ..... ۳. امام سجاد علیه السلام و قیام حرّه
- ۱۰۶ ..... ۴. قالب‌های فعالیت‌های امام چهارم علیه السلام جهت پیشبرد اهداف مکتبی
- ۱۰۷ ..... ۴-۱. منطق دعا
- ۱۰۹ ..... ۴-۲. منطق عزاء
- ۱۱۱ ..... ۴-۳. تربیت غلامان
- ۱۱۳ ..... ۴-۴. تربیت شاگردان
- ۱۱۵ ..... برآیند فصل چهارم

### فصل پنجم: تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی صادقین علیهم السلام

- ۱۱۷ ..... در آمد
- ۱۱۸ ..... ۱. نگاه اجمالی و کلی به شرایط سیاسی - اجتماعی و فرهنگی عصر صادقین علیهم السلام
- ۱۲۰ ..... ۲. شرایط سیاسی و اجتماعی عصر امام باقر علیه السلام
- ۱۲۶ ..... ۳. تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام باقر علیه السلام
- ۱۲۸ ..... ۴. فعالیت‌های سیاسی امام باقر علیه السلام
- ۱۳۰ ..... ۵. طرح یک سؤال
- ۱۳۲ ..... ۶. شرایط سیاسی و اجتماعی عصر امامت امام صادق علیه السلام
- ۱۳۲ ..... ۶-۱. شرایط سیاسی و اجتماعی تا پایان خلافت سفاح
- ۱۳۵ ..... ۶-۲. شرایط سیاسی و اجتماعی در عصر منصور
- ۱۳۸ ..... ۷. تقیه در سیره امام صادق علیه السلام
- ۱۴۰ ..... ۸. فعالیت‌های سیاسی امام صادق علیه السلام

۱۴۱	۱-۸. تأیید و تشویق جنبش‌های انقلابی
۱۴۳	۲-۸. تشکیل سازمان سرّی
۱۴۶	۳-۸. تأکید بر عدم همکاری با دستگاه حاکم
۱۴۷	۹. فعالیت‌های فرهنگی صادقین <small>علیهم‌السلام</small>
۱۵۰	۱۰. عوامل تأثیرگذار در سیاست فرهنگی صادقین <small>علیهم‌السلام</small>
۱۵۰	۱-۱۰. فقدان عناصر مخلص
۱۵۱	۲-۱۰. پیدایش جریان‌های فکری
۱۵۲	۳-۱۰. نابسامانی اوضاع سیاسی جامعه
۱۵۳	برایند فصل پنجم:

### فصل ششم: تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام کاظم علیه‌السلام

۱۵۵	۱. خطوط کلی سیاست زمامداران عباسی
۱۶۰	۱-۱. امام کاظم <small>علیه‌السلام</small> و خلفای عباسی
۱۶۰	۲-۱. خط مشی سیاسی منصور
۱۶۲	۳-۱. خط مشی سیاسی مهدی عباسی
۱۶۳	۴-۱. خط مشی سیاسی هادی عباسی
۱۶۵	۵-۱. خط مشی سیاسی هارون
۱۶۶	۲. تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام هفتم <small>علیه‌السلام</small>
۱۶۸	۳. ابعاد فعالیت‌های سیاسی امام کاظم <small>علیه‌السلام</small>
۱۶۸	۱-۳. فعالیت‌های آشکار
۱۶۸	۱-۳-۱. تربیت نیروهای اصیل و کارآمد و مبارزه با افکار انحرافی
۱۶۹	۲-۳-۱. مبارزه با علمای خود فروخته و دریاری
۱۶۹	۳-۳-۱. مناظره و احتجاج در برابر سردمداران نظام حاکم برای استیفای حق اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۱۷۱	۲-۳. فعالیت‌های پنهان

۱۷۱	۱-۲-۳. تحریم همکاری با نظام سلطه
۱۷۲	۲-۲-۳. تأیید جنبش‌ها و خیزش‌های مسلحانه
۱۷۳	۳-۲-۳. نفوذ در درون رژیم حاکم
۱۷۵	برایند فصل ششم:

### فصل هفتم: تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام رضا و امام جواد علیهما السلام

۱۷۷	الف - امام رضا <small>علیه السلام</small> و تقیه
۱۷۷	۱. شرایط سیاسی - اجتماعی و فرهنگی عصر امام رضا <small>علیه السلام</small>
۱۸۳	۲. تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام رضا <small>علیه السلام</small>
۱۸۳	۱-۲. امام رضا <small>علیه السلام</small> و هارون
۱۸۵	۲-۲. امام رضا <small>علیه السلام</small> و امین
۱۸۶	۳-۲. امام رضا <small>علیه السلام</small> و مأمون
۱۹۱	ب - امام جواد <small>علیه السلام</small> و تقیه
۱۹۱	۱. نگاهی به شرایط سیاسی و اجتماعی دوران امامت امام جواد <small>علیه السلام</small>
۱۹۵	۲. تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام جواد <small>علیه السلام</small>
۲۰۱	۳. فعالیت‌های سیاسی و فکری امام جواد <small>علیه السلام</small> در پرتو تقیه
۲۰۳	۱-۳. توسعه و رهبری سازمان وکالت
۲۰۵	۲-۳. مناظرات علمی با فقهای درباری
۲۰۷	۳-۳. تربیت کادرهای مجرب و ورزیده
۲۰۹	برآیند فصل هفتم:

### فصل هشتم: تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی عسکرین علیهم السلام

۲۱۱	درآمد
۲۱۲	الف - تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام هادی <small>علیه السلام</small>

۲۱۲	۱. نگاهی به شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر عصر امام هادی <small>علیه السلام</small>
۲۱۳	۱-۱. شرایط سیاسی
۲۱۴	۲-۱. شرایط اجتماعی
۲۱۷	۳-۱. شرایط فرهنگی
۲۱۹	۲. تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام هادی <small>علیه السلام</small>
۲۲۳	۳. فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی امام هادی <small>علیه السلام</small> در پرتوی تقیه
۲۲۳	۱-۳. فعالیت سیاسی
۲۲۴	۱-۱-۳. طرح مسأله امامت و بحث پیرامون آن به عنوان رهبری فکری، فرهنگی
۲۲۴	۲-۱-۳. نامشروع شمردن حکومت عباسیان و مبارزه در این جهت
۲۲۴	۳-۱-۳. تلاش در راستای حفظ هویت تشیع و حمایت از آنان و بازداشتن افراد از گناه
۲۲۴	۴-۱-۳. نفوذ دادن برخی از شیعیان در کارهای حکومت؛ به منظور
۲۲۴	۵-۱-۳. تقویت و گسترش سازمان وکالت به منظور
۲۲۵	۶-۱-۳. فراهم نمودن زمینه غیبت حضرت مهدی (عج)
۲۲۵	۲-۳. فعالیت‌های فرهنگی
۲۲۵	۱-۲-۳. تربیت نیروهای کارآمد
۲۲۶	۲-۲-۳. حل مشکلات علمی و فقهی جامعه
۲۲۷	۳-۲-۳. افشای افکار باطل و انحرافی
۲۲۹	ب- تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام عسکری <small>علیه السلام</small>
۲۲۹	۱. شرایط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی حاکم بر عصر امام عسکری <small>علیه السلام</small>
۲۳۴	۲. تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی امام عسکری <small>علیه السلام</small>
۲۳۷	۳. فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی امام حسن عسکری <small>علیه السلام</small> در پرتو تقیه
۲۳۷	۱-۳. فعالیت‌های سیاسی
۲۳۷	۱-۱-۳. رهبری شبکه وکالت
۲۳۸	۲-۱-۳. مبارزه منفی علیه حاکمیت

۲۳۹	..... ۳-۱-۳. کمک به برخی فعالان سیاسی
۲۴۰	..... ۴-۱-۳. تقویت روحیه پایداری شیعیان
۲۴۱	..... ۲-۳. فعالیت‌های فرهنگی
۲۴۱	..... ۱-۲-۳. تربیت شاگرد و تألیف کتاب
۲۴۲	..... ۲-۲-۳. بطلان شبهات گمراه کننده
۲۴۳	..... ۳-۲-۳. مبارزه با اندیشه‌های انحرافی
۲۴۴	..... ۴-۲-۳. زدودن شک و تردید در مورد امامت خویش
۲۴۵	..... ۵-۲-۳. زمینه سازی برای دوران غیبت
۲۴۶	..... ۱-۵-۲-۳. اخبار و پیشگویی نسبت به حضرت مهدی (عج)
۲۴۷	..... ۲-۵-۲-۳. کاهش ارتباط مستقیم با شیعیان
۲۴۸	..... برآیند فصل هشتم:
۲۴۹	..... نتیجه:
۲۵۲	..... ضمایم فصل دوم
۲۵۲	..... ۱. تخلف از سپاه اسامه بن زید
۲۵۳	..... ۲. اتهام عمر نسبت به رسول خدا ﷺ
۲۵۵	..... ۳. انکار رحلت پیامبر ﷺ
۲۵۷	..... ۴. سیاست‌های کلی کارگردانان سقیفه
۲۶۴	..... ۵. امام علی علیه السلام و جریان ناکثین
۲۶۷	..... فهرست منابع و مآخذ



## مقدمه

### الف - تبیین مسأله

موضوع این پژوهش «تقیه در سیره سیاسی و اجتماعی ائمه علیهم السلام» است. طبعاً مسأله تحقیق این است که: تقیه چه نقشی در سیره سیاسی و اجتماعی امامان معصوم علیهم السلام داشته است، به این معنی که رعایت تقیه چگونه و تحت چه شرایطی و به چه میزان مشی سیاسی و اجتماعی ائمه علیهم السلام را تحت تأثیر قرار داده و ایشان را به عقب نشینی و کوتاه آمدن در برابر خصم واداشته است؟

### ب - سؤال اصلی و سؤال‌های فرعی تحقیق

سؤال اصلی تحقیق این است که: رعایت اصل تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی ائمه معصوم علیهم السلام داشته است؟

سؤال‌های فرعی تحقیق عبارتند از:

۱. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام علی علیه السلام چگونه بوده و در این زمینه، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی آن حضرت داشته است؟
۲. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام حسن علیه السلام و روزگار امام حسین علیه السلام چه بوده و در این شرایط، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی داشته است؟
۳. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام سجاد علیه السلام چگونه بوده و در این اوضاع، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی آن بزرگوار داشته است؟
۴. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر روزگار صادقین علیهم السلام از چه قرار بوده و در این وضعیت،

- تقیه چه نقشی در سیره سیاسی و اجتماعی آن دو امام معصوم علیهما السلام داشته است؟
۵. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر دوران امام کاظم علیه السلام چگونه بوده و در این شرایط، تقیه چه تأثیری در مشی سیاسی و اجتماعی آن حضرت داشته است؟
۶. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر امام رضا و امام جواد علیهما السلام از چه قرار بوده و در این شرایط، تقیه چه تأثیری در خط و مشی سیاسی و اجتماعی ایشان داشته است؟
۷. شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر عصر عسکریین علیهم السلام، چگونه بوده و در این زمینه، تقیه چه نقشی در سیره سیاسی و اجتماعی آن دو امام معصوم علیهما السلام بر جای گذاشته است؟

### ج - فرضیه‌های تحقیق

نگاه کلی به سیره سیاسی و اجتماعی امامان معصوم علیهم السلام ما را به این نتیجه رهنمون می‌کند که ایشان دارای مکتب و آرمان سیاسی و اجتماعی خاصی بودند که در راه عینیت بخشیدن به آن به عنوان یک وظیفه الهی از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کردند، لکن زمانی که شرایط سیاسی و اجتماعی را برای تحقق چنین آرمانی مساعد نمی‌دیدند، تقیه نموده و در مقام عمل اقدامی علیه خصم انجام نمی‌دادند و حتی گاه از ابزار مواضع حقّه خود نیز در ملاء عام خودداری نموده و دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی خود را جز برای خواص و افراد مورد اعتماد بیان نمی‌فرمودند.

و اما فرضیه‌های جزئی و موردی پژوهش حاضر عبارتند از:

۱. امام علی علیه السلام پس از اتمام حجّت بر مردم و بیان موضع بر حق خود و طلب نصرت از مسلمانان، آنگاه که یاور و مددکار کافی نیافت، در برابر خلفای سه گانه «تقیه» نمود و عملاً اقدامی علیه حاکمیت ایشان انجام نداد و حتی در مواردی جهت حفظ مصالح اسلام با آنان همکاری نیز نمود.

۲. امام حسن علیه السلام نیز پس از آنکه مردم عراق را آزمود و خیانت و سستی ایشان علنی گردید، در برابر معاویه «تقیه» نمود و صلح تحمیلی را تحت شرایطی پذیرفت.

۳. امام حسین علیه السلام نیز در عصر معاویه به جهت شرایط خاصی حاکم بر این عصر، به صلح

تحمیلی معاویه پای‌بند ماند و از روی تقیه علیه او اقدام عملی انجام نداد.

۴. امام سجاد علیه السلام که در سخت‌ترین شرایط سیاسی و اجتماعی و دوران غربت و مظلومیت اهل بیت علیهم السلام به سر می‌برد؛ در برابر حکام اموی تقیه را در پیش گرفت و هیچگونه اقدامی علیه آنان انجام نداد.

۵. دیگر ائمه علیهم السلام نیز کم و بیش با شرایط سیاسی و اجتماعی مشابه رو به رو بودند، از این رو جهت عینیت بخشیدن به مکتب و آرمان سیاسی خویش راهی جز مشی تقیه‌آمیز در برابر حکام نداشتند.

۶. شرایط سیاسی و اجتماعی دوران هریک از ائمه علیهم السلام نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان تقیه و عدم تقیه امامان معصوم علیهم السلام داشته است، از این رو تقیه سیاسی در زندگی برخی از ائمه علیهم السلام جلوه بیشتری دارد در حالی که در حیات بعضی دیگری از آن بزرگواران از جلوه کمتری برخوردار است. به عنوان نمونه؛ در دوران منصور و دوران امامت امام هادی و امام عسکری علیهم السلام که ائمه شیعه شرایط سختی داشت، طبعاً مشی سیاسی و اجتماعی ایشان نیز توأم با تقیه بیشتری بود. اما در اواخر خلافت خلفای اموی (اواخر عصر امام باقر علیه السلام و اوائل عصر امام صادق علیه السلام) و نیز اوائل عصر امام رضا علیه السلام که شرایط سیاسی و اجتماعی قدر مساعدتر گردید، امامان معصوم علیهم السلام از حالت تقیه شدید بیرون آمد و زمینه فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی بیشتری برای ایشان فراهم گردید.

۷. ائمه علیهم السلام علی‌رغم تنگناهای شدید سیاسی و اجتماعی، هرگز از فعالیت‌های بنیادین و دراز مدت، نظیر ترویج مکتب اهل بیت علیهم السلام و تربیت نیروهای کارآمد، جهت رسیدن به اهداف و مقاصد سیاسی خویش، غفلت نمی‌ورزیدند.

## د- اهداف تحقیق

بخشی از اهداف این رساله عبارتند از:

۱. آشنا ساختن هرچه بیشتر پیروان مکتب اهل بیت علیهم السلام به سیره سیاسی و اجتماعی امامان

معصوم علیه السلام به عنوان یک الگوی برتر و لازم‌الاتباع.

۲. ارائه پاسخ‌های مستند و قانع‌کننده به پرسش‌های که پیرامون خط و مشی سیاسی و اجتماعی متفاوت امامان معصوم علیهم السلام مطرح می‌گردد.

۳. ارائه راهکار مناسب فراروی همه تشکلهای سیاسی فعال در سطح جهان تشیع، جهت تنظیم خط و مشی سیاسی خود منطبق بر شرایط خاص زمان و مکان، با الهام از سیره و روش سیاسی امامان معصوم علیهم السلام.

### ۵- ضرورت تحقیق

شکی نیست که پیروی از رهنمودهای ائمه علیهم السلام به عنوان بهترین و کامل‌ترین الگوها و اسوه‌ها بر همه پیروان ایشان امری لازم و ضروری است و پر واضح است که این امر بدون شناخت و معرفت صحیح سیره و راز و رمز زندگی آنان مقدور نمی‌باشد. در این میان تقیه سیاسی و اجتماعی امامان معصوم علیهم السلام بخش مهمی از سیره ایشان محسوب می‌گردد که متأسفانه محققان کمتر به آن توجه نموده‌اند، از این رو تحقیق در این راستا امری ضروری به نظر می‌رسد.

### ۶- پیشینه تحقیق

در ارتباط با موضوع «تقیه» از منظر تاریخی مطالب پراکنده‌ای در لابلائی تحقیقات متأخرین کم و بیش وجود دارد و شاید کمتر کتابی را بتوان یافت که در موضوع تاریخ سیاسی اسلام و تاریخ ائمه علیهم السلام نوشته شده باشد و به نحوی به علل سکوت امام علی علیه السلام در برابر خلفای نخستین و یا علل صلح امام حسن علیه السلام و یا علل پذیرش ولایتعهدی توسط امام رضا علیه السلام و یا پذیرش حکم احضار به مرکز خلافت عباسی از سوی ائمه علیهم السلام، به ویژه امام جواد علیه السلام و امام هادی علیه السلام و امام عسکری علیه السلام که در واقع در همه این موارد ائمه علیهم السلام کم و بیش تقیه نموده‌اند، اشاره نشده باشد. اما در همه این آثار کمتر دیده می‌شود که مسائل مورد اشاره تحت عنوان «تقیه سیاسی و اجتماعی